
Luka Ribarević:
Hobbesova teorija autorizacije

Mentor: prof. dr. sc. Dragutin Lalović

Datum obrane: 14. lipnja 2011. na Fakultetu političkih znanosti

Povjerenstvo za obranu: akademik Zvonko Posavec, predsjednik

prof. dr. sc. Dragutin Lalović

prof. dr. sc. Zoran Kurelić

Doktorska disertacija mr. sc. Luke Ribarevića *Hobbesova teorija autorizacije* ima ukupno 221 stranicu (sa 190 bilježaka). Sadržajno je podijeljena na šest poglavlja: 1. Uvod, 2. Hobbesova znanost o politici u idejno-povijesnom kontekstu Engleske prve polovine 17. stoljeća, 3. Logika i struktura izlaganja u *Levijatanu*, 4. Teorija autorizacije, 5. Teorija autorizacije i političko predstavništvo, 6. Zaključak. Popis primarne i sekundarne studijske literature sadrži 271 naslov (najvećim dijelom na engleskom, francuskom i talijanskom jeziku).

U uvodu (str. 6-20) kandidat polazi od hipoteze da je Hobbesova znanost o politici rodno mjesto modernog mišljenja o državi čiji su središnji pojmovi suverenost i predstavništvo. U *Levijatanu* Hobbes je svoju teoriju države izgradio na uvidu o nužnoj komplementarnosti ideje suverenosti i ideje predstavništva. U strogom smislu da su i funkcija suverenosti i funkcija predstavništva za državu konstitutivne: za državu kao političkopravnu osobu i suverenost i predstavništvo uvjeti su mogućnosti njezina postojanja. Taj odlučujući spoznajni proboj u poimanju karaktera države u Hobbesovoj zreloj teoriji ostvaren je zahvaljujući uvođenju teorije autorizacije u argumentaciju *Levijatana*. Središnja je teza ovog rada da je Hobbesova znanost o politici izgrađena oko ideje političkog predstavništva, a teorija autorizacije njezin je središnji teorijski sklop.

U uvodu je naznačena i struktura disertacije. U drugom poglavlju veoma je precizno prikazan povijesni i idejni kontekst kao preduvjet primjerena pristupa i uvjet razumijevanja Hobbesove teorije autorizacije. Hobbesova se znanost o politici u cjelini tako smješta u onodobni povijesni sklop glavnih tradicija engleskog

političkog mišljenja, a u svjetlu ključnih sporova koji su se tada vodili oko ustrojstva engleske vladavine. Zatim je, u sljedećem poglavlju, riječ o ispitivanju epistemologijskog statusa teorije autorizacije u sklopu poretka izlaganja cjeline znanosti u *Levijatanu*. Naredno, središnje poglavlje, posvećeno je tumačenju teorije autorizacije. Uz pomnu analizu teksta *Levijatana* i usporedbu Hobbesova određenja društvenog ugovora (u trima verzijama njegove znanosti o politici) izloženo je i razmatranje cjelokupne povijesti pojma predstavnništva iz koje je Hobbes crpio elemente za izgradnju teorije autorizacije. U petom poglavlju kandidat razmatra Hobbesovo shvaćanje političkog predstavnništva izvedeno iz prethodno analizirane teorije autorizacije.

Drugo poglavlje, “Hobbesova znanost o politici u idejno-povijesnom kontekstu Engleske prve polovine 17. stoljeća” (str. 21-67), podijeljeno je u dvije cjeline.

U prvoj se cjelini (str. 21-53) Hobbesova znanost o politici suočava s glavnim tradicijama i strujama političkog mišljenja u Engleskoj prve polovine 17. stoljeća. Riječ je o a) apsolutizmu, b) konstitucionalizmu i *common-lawu*, c) kontraktualizmu i teorijama otpora te d) republikanizmu. Premda takva usporedba opravdava uobičajeno svrstavanje Hobbesa među teoretičare apsolutizma, u radu se uvjerljivo pokazuje specifičnost njegova shvaćanja apsolutne vlasti. Uzimajući u obzir to što je apsolutizam značio za Hobbesove suvremenike, ali i različita stajališta suvremene historiografije o naravi apsolutizma u Engleskoj ranih Stuarta, pokazuje se u čemu se sastoji specifičnost Hobbesove varijante apsolutizma. Radi se o takvoj koncepciji apsolutizma u kojoj je vlast suverena apsolutna, ali ne i arbitrarna u smislu nepriznavanja vlastitih ograničenja. U pojmovnom polju Hobbesove znanosti o politici država je, naime, moguća samo onda kada suveren uvažava najzad spoznate impersonalne prinude logike suverenosti države kao tipa pravne vlasti.

U drugoj cjelini (str. 54-67) Hobbesova se znanost o politici razmatra u odnosu spram dva glavna problema koja su obilježila spor oko ustrojstva engleske vladavine. Prvi se tiče statusa vlasništva podanika u odnosu na suverena, a drugi ustrojstva crkvene vladavine i njezina odnosa spram svjetovne vlasti. Ako se, dokazujući da vlasništva nema bez suverene vlasti u državi koja tim vlasništvom mora moći raspolagati kada to smatra nužnim, Hobbes svrstao među rojaliste, njegove su ideje o jedinstvu svjetovne i duhovne vlasti te o svjetovnom temelju svakog oblika crkvene jurisdikcije u državi bile usmjerene ne samo protiv katoličke i prezbiterijanske inačice nauka o dominaciji duhovne nad svjetovnom vlašću nego i protiv anglikanizma rojalista.

Treće poglavlje, “Logika i struktura izlaganja u *Levijatanu*” (str. 68-96), kontekstualizira teoriju autorizacije u sklopu same Hobbesove znanosti o politici. Kandidat preispituje naoko besprijeckornu logičku konstrukciju poretka izlaganja u *Levijatanu*, njegova polazišta i strukture polazeći od pojma prirodno stanje koji kao

logičko polazište uvjetuje logiku cjeline djela, a samim time i smisao pojedinih elemenata te cjeline. U radu se pokazuje da Hobbes čovjeka prirodnog stanja ne konstruira polazeći isključivo od njegove fiziološke osnove. On je prije svega biće jezika, političko i vjersko biće kojem je Bog podario jezik i (prirodne) zakone. Nisu samo vanjski podražaji ono što pokreće čovjeka, nego je to i artificijelan svijet jezika, vjerskih i političkih nauka, koji čini medij u kojem razum kalkulira i koji izravno utječe na čovjekovu percepciju onoga što ga okružuje. U nevolji prirodnog stanja moguće je stoga razlikovati ono što je rezultat izvorne čovjekove prirode od onoga što je povijesno uvjetovano posredstvom jezika. To znači da slika čovjeka u prirodnom stanju nije ontološki dana, pa samim time i znanost o politici kao nov politički jezik utemeljen na razumu i primjeren čovjekovu samoodržanju nije beznadan projekt. Ishodišna je točka tog projekta društveni ugovor zasnovan na teoriji autorizacije. Njegovim se sklapanjem konstituiraju suverena vlast i slobodni podanici, ali prije svega država kao dvostruko impersonalna osoba, aparat vlasti različit i od suverena i od podanika. Iako suveren nema pravnih obveza spram podanika, njegova politička moć, budući da pokoravanje nije moguće zasnovati na goloj sili, izravno ovisi o dobrovoljnom pristanku podanika na poslušnost. U minimalnom određenju to znači da suveren mora podanicima jamčiti pravnu sigurnost.

Središnje, četvrto poglavlje, "Teorija autorizacije" (str. 97-172), započinje analizom Hobbesove koncepcije društvenog ugovora u *Elements of Law* i *De Cive*, formulacijama njegove znanosti o politici koje su prethodile *Levijatanu*. Prije nego li je u *Levijatanu* uvedena teorija autorizacije, Hobbesovo određenje ugovora nije bilo dostatno da se ustanovi učinkovita suverena vlast. Budući da je u tim verzijama ona bila svedena na moć, kojom suveren oblikuje volju svojih podanika, i na autoritet, kao ovlaštenu tumač Božjih prirodnih zakona, suverena vlast podanicima se pojavljuje kao izvanjski zahtjev za poslušnošću. Ono što suverenu nedostaje jest pravna supstanca, država sama kao pravna osoba koja omogućuje prevladavanje jaza koji ga radikalno odvaja od podanika i utoliko njegovu vladavinu čini upitnom. Pojmovni okvir za sklapanje društvenog ugovora u *Levijatanu* bitno je izmijenjen. Umjesto prijenosa prava u smislu odustajanja od prava na otpor spram suverena, njegov je sadržaj akt ovlaštenja čija je logika utemeljena na pravnoj teoriji autorizacije. A temeljni je politički odnos suverena i podanika sada mišljen kao predstavnički odnos tvoraca ("Authors") i zastupnika ("Actor").

Budući da je elemente za izgradnju teorije autorizacije Hobbes crpio iz velike pravno-političke tradicije mišljenja o predstavništvu, disertacija sadrži i rezultate istraživanja antičkog i srednjovjekovnog pravno-političkog nasljeđa koje se odnosi na pojam predstavništva. Hobbes je neke od ključnih pojmova teorije autorizacije, poput *personae*, *actora* ili *autora*, preuzeo iz latinskog jezika antičkog perioda. No Hobbesu je daleko važniji izvor bio srednjovjekovno kanonsko i civilno pravo koje

će postupno obesnažiti negativno načelo rimskog prava kojim je bilo onemogućeno izravno zastupanje. Upravo je u srednjovjekovnoj pravnoj znanosti pojam *repraesentatio* poprimio značenje zastupanja na temelju delegiranih ovlasti. Djelovanje zastupnika, *actora*, *syndica* i *procuratora* počinje se uobičajeno opisivati glagolom *repraesentare*. A ono što oni zastupaju nisu samo fizičke osobe, nego i *personae fictae*, kolektivna tijela kojima je priznata pravna osobnost i čije je pravno djelovanje bilo omogućeno zahvaljujući pravnom instrumentariju zastupanja. Tijekom 13. i 14. stoljeća taj je instrumentarij upotrijebljen i u sferi javnog prava u službi upravne centralizacije posredstvom skupština koje su sazivali monarsi. U Engleskoj je važnost parlamenta postupno rasla, da bi sredinom 17. stoljeća parlament zahtijevao i izborio apsolutnu vlast pozivajući se na svoj reprezentativni karakter kao ono tijelo koje, zahvaljujući svom sastavu, na najvjerniji način personificira engleski narod.

Upotrebljavajući prethodno razvijene pojmove teorije predstavništva, Hobbes u *Levijatanu* gradi teoriju autorizacije kao osnovu nove, predstavničke teorije države. Teorijom autorizacije Hobbes objašnjava na koji je način moguće, posredstvom zastupničkog odnosa, podariti pravnu osobnost onome što prethodno nije moglo biti pravnom osobom bilo zato što, kada je riječ o neživim stvarima, uopće ne posjeduje vlastitu volju bilo zato što, poput mnoštva, postoji više različitih volja. Rješenje je u pravnoj fikciji pripisivanja volje zastupnika onome što on, temeljem ovlaštenja, predstavlja. Sama država rezultat je izbora zajedničkog suverenog predstavnika kojeg budući podanici društvenim ugovorom ovlašćuju da ih zastupa u stvarima koje se odnose na očuvanje mira i sigurnosti. Suveren i podanici povezani su pravnim odnosom predstavljanja čiji je rezultat pripisivanje volje suverena svakome od podanika. Na taj se način mnoštvo preoblikuje u političko jedinstvo. Riječ je o državi kao novoj pravnoj osobi, aparatu vlasti koji se ne može do kraja poistovjetiti ni sa suverenom ni s podanicima. Tako pojmljena država u čijoj je osnovi predstavnički odnos suverena i podanika, a koju Hobbes naziva “državom po uspostavi”, više nije spojiva s drugim tipom države koji također nalazimo u *Levijatanu*, “državom po stečevini”. Budući da se u potonjem slučaju radi o državi u kojoj suveren nad podanicima vlada poput gospodara nad robovima, upitno je može li se uopće govoriti o državi ili je pak riječ o predmodernoj političkoj formaciji koja je teorijski prevladana upravo zahvaljujući Hobbesovoj teoriji države. Unatoč tvrdnjama o suverenu kao onome koji vlada *jure divino*, svoje novo razumijevanje države Hobbes nije napustio u trećem dijelu *Levijatana* u kojem razmatra odnos svjetovne i duhovne vlasti u državi. U radu se pokazuje da je Hobbes čak i starozavjetno kraljevstvo Božje interpretirao u skladu s novim poimanjem suverenosti kao vlasti koja se temelji na pristanku i ovlaštenju onih nad kojima suveren ima vladati.

U poglavlju “Teorija autorizacije i političko predstavništvo” (str. 173-195) ispituje se Hobbesovo poimanje političkog predstavništva izvedeno iz teorije autori-

zacije. Primjereno tumačenje teorije autorizacije moguće je samo ako se ona razmatra u odnosu spram ključnih problemskih sklopova Hobbesove znanosti o politici, poput prava kažnjavanja, odnosa prava suverena i slobode podanika te dužnosti suverena. Takva analiza pokazuje da suveren, ako želi ostvariti svrhu društvenog ugovora, mora vladati u skladu s granicama koje toj vlasti nameće neprevladiva ovisnost o onima nad kojima se vrši. Iako je u pravnom smislu slobodan spram podanika, suveren mora djelovati kao njihov zastupnik jer trajno održanje građanskog stanja pretpostavlja da državljani žele biti državljanima i ozbiljiti pravnu fikciju pripisivanja volje suverena osobi države i sebi samima. A to se može očekivati samo onda ako im je zajamčena sigurnost koja, definirana u širokom smislu, podrazumijeva stvaranje institucionalnog okvira koji će omogućiti funkcioniranje građanskog društva u kojem se oni pojavljuju kao moralni subjekti i pravne osobe, kao slobodni građani. Racionalan suveren stoga nema izbora, on je prinuđen djelovati u skladu s propisima prirodnih zakona i slijediti logiku suverenosti u smislu kontinuiranog povećanja slobode podanika o čijoj poslušnosti ovisi opstanak države koju predstavlja. Iz toga proizlazi da teorija autorizacije na primjeren način iskazuje onaj tip odnosa suverena i podanika koji jedini omogućuje trajno prevladavanje prirodnog stanja. A iz nje izvedena teorija političkog predstavništva nije puko formalna i lišena sadržaja. Predstavnička uloga suverena odigrava se između pravno postulirane potpune neovisnosti i stvarnog podvrgavanja sudu podanika. S jedne strane, suveren mora uživati neovisnost, zajamčenu ovlaštenjem koje je primio sklapanjem društvenog ugovora, kako bi nasuprot podanicima mogao kreirati političko jedinstvo formuliranjem njihove političke općenite volje. S druge strane, suveren ima obveze po prirodnim zakonima koji mu nameću granice njegove neovisnosti, a koje se poklapaju s očuvanjem temeljnih interesa podanika. Dakle, suvereni predstavnik mora moći neovisno djelovati, ali to djelovanje mora biti takvo da se predstavljeni uvijek mora moći prepoznati kao tvorac njegova djelovanja. U protivnom, pravna fikcija kojom je država uspostavljena postaje nemoćna, bez mogućnosti proizvodnje realiteta koji bi odgovarao proklamiranim ciljevima društvenog ugovora.

U zaključnom dijelu (str. 196-207) kandidat rezimira rezultate istraživanja koji, po njegovu sudu, potvrđuju polaznu hipotezu o Hobbesovoj teoriji države kao ishodištu modernog mišljenja o državi koje za okosnicu ima sukonstitutivnost pojmovna suverenost i predstavništvo. Prije svega, pokazano je da je tek uvođenjem teorije autorizacije u *Levijatanu* Hobbes uspio razriješiti problem inkorporacije nepovezanog mnoštva u političko jedinstvo na takav način da prijelaz u građansko pravno stanje bude trajan. To je rezultat novog poimanja suverenosti, ne više samo kao moći i autoriteta nego uz to i prvenstveno kao pravne vlasti predstavnika koju on vrši temeljem ovlasti primljenih društvenim ugovorom. Nadalje, utvrđeno je da je suverena vlast u Hobbesovoj teoriji države doista predstavničkog karaktera.

S jedne strane, na takav zaključak upućuje usporedba teorije autorizacije s pravno-političkim naslijeđem mišljenja o predstavništvu iz kojeg je Hobbes crpio temeljne pojmove za svoju teoriju predstavništva. Unatoč tome što je duboko povezano s tradicijom, Hobbesovo shvaćanje predstavništva nesumnjivo je moderno: ono je postavljeno na individualističke temelje, a državu vidi isključivo kao artificijelnu tvorbu, rezultat predstavničkog procesa koji povezuje suverena i podanike. S druge strane, zaključak o suverenosti kao predstavničkoj vlasti proizlazi i iz uvažavanja logike cjeline Hobbesove znanosti o politici. Kada se teorija autorizacije i iz nje izvedena teorija političkog predstavništva razmatraju u odnosu spram ključnih sklopova Hobbesove znanosti, tada postaje jasno da ni u kojem slučaju nije riječ o pukoj ideološkoj krinci kojom se apsolutna vlast naprosto nastoji prikazati u prihvatljivijem svjetlu. Radi se, naprotiv, o pokušaju utemeljenja te vlasti ne kao neograničene, nego kao vlasti koja može biti apsolutna samo onda kada prihvaća vlastita ograničenja, pregnantno iskazana formulom o predstavničkom karakteru odnosa suverena i državljana. Iz tog razloga teorija autorizacije ne može biti shvaćena kao strano tijelo u znanosti koje za cilj ima uspostavu neodoljivog mehanizma moći, nego kao ključ za razumijevanje moderne teorije države koja je svoj prvi pojmovni izraz našla upravo u *Levijatamu* Thomasa Hobbesa.

Uvidom u sadržaj, strukturu izlaganja i razinu argumentacije ove disertacije Povjerenstvo ocjenjuje da se kandidat mr. sc. Luka Ribarević njome veoma značajki uključuje u veliku znanstvenu raspravu o teoriji autorizacije koja obilježuje temeljna istraživanja Hobbesove političke teorije od prethodnog stoljeća do danas. Svojevrsni je sažetak te rasprave pregnantno iskazan mjerodavnim sudom vrhunskog znalca Q. Skinnera da je upravo teorija autorizacije Hobbesov "najoriginalniji doprinos teoriji države".

Svojom disertacijom kandidat nastoji i uspijeva učiniti važan korak dalje i svjetsku raspravu o Hobbesovoj teoriji autorizacije razviti u novom pravcu, utvrđivanjem mogućnosti i ograničenja tumačenja teorije autorizacije kao dinamičkog elementa sustava koji omogućuje njegovu prilagodbu promjenjivim okolnostima konteksta (i svojim utjecajem na njega). Time, drugim riječima, uvjerljivo pokazuje da postoji i emancipacijski politički potencijal u Hobbesovoj teoriji države koji se može ozbiljiti zahvaljujući teoriji autorizacije kao suptilnom načinu poimanja temeljnoga predstavničkog odnosa između vladajućih i podvlaštenih, između suverena i državljana.

Ovakvo ambiciozno koncipiranje i kvalitetna provedba istraživanja i vrednovanja teorije autorizacije kao najtežega i središnjeg kategorijalnog sklopa Hobbesove teorije države bili su mogući samo zato što je kandidat prethodno, u svojem magistarskom radu, temeljito istražio "strukturu i način izlaganja" u Hobbesovu *Levijatamu*. Osvijestivši temeljnu poteškoću da u sekundarnoj literaturi o Hobbesu,

uza sve njezino bogatstvo, još nema posve prihvatljivoga općeg interpretativnog okvira, kandidat je izvršio rekonstrukcijsko istraživanje polazišta, strukture i načina izlaganja u Hobbesovu kapitalnom teorijskom djelu, oslanjajući se pritom na relevantnu sekundarnu literaturu u kojoj se mogu naći važni elementi kritičkog preispitivanja logičke konstrukcije polazišta i strukture izlaganja *Levijatana*. Njegovo istraživanje Hobbesove teorije autorizacije u ovoj disertaciji omogućeno je dakle prethodnim rekonstrukcijskim preciziranjem kako statusa i određenja polazišta koje strukturira cjelokupno teorijsko polje političke analize, tako i poretka izlaganja znanosti o politici u cjelini, jer se samo tako može primjereno razumjeti pravo značenje svakog konstitutivnog momenta te znanosti.

Fokusiranje istraživanja na teoriju autorizacije kao na središnji kategorijalni problemski sklop Hobbesova poimanja predstavničke i suverene države pokazuje da upravo taj sklop strukturira cjelinu izlaganja *Levijatana*, čime se konačno precizno određuju "logika i struktura" izlaganja u tome utemeljujućem djelu modernoga političkog mišljenja. Time kandidat iznimno uspješno dokazuje kako je istraživanje teorije autorizacije relevantno i u široj politologijskoj perspektivi, izvan užeg okvira političke teorije, odnosno povijesti političkih ideja, jer primjereno razumijevanje države u modernoj epohi još uvijek podrazumijeva suočavanje s temeljnim pojmovima Hobbesove teorije države u čijem je središtu upravo teorija autorizacije.

U cjelini, doktorska disertacija mr. sc. Luke Ribarevića odlikuje se pojmovnom strogošću, argumentacijskom dosljednošću te samosvjesnom recepcijom i kritičkim dijalogom s najvišim dosezima relevantne sekundarne studijske literature. Visok stupanj hermeneutičke akribije i znanstvene inovativnosti u tumačenju Hobbesove teorije autorizacije i političkog predstavnništva pokazuju kandidatovi uvidi, primjere, o emancipacijskim potencijalima Hobbesove znanosti o politici, o povezanosti temeljnih pojmova Hobbesove teorije autorizacije s pravno-političkim naslijeđem antike i srednjeg vijeka te napose srednjovjekovnoga civilnoga i kanonskog prava. Bitna je pak znanstvena inovacija ove disertacije u njezinu uistinu izvornom tumačenju teorije autorizacije, kao osnove Hobbesove teorije političkog predstavnništva, sa stajališta cjeline njegove znanosti o politici.

Ocjenjujući ovu disertaciju kao važan prilog znanstvenoj sekundarnoj literaturi o Hobbesu, Povjerenstvo zaključuje da je ona nedvojben doprinos razvoju hrvatske znanstvene zajednice općenito, a politologijske posebno, u pogledu radova posvećenih Thomasu Hobbesu.